

Олена Сергіївна Овчаренко-Пешкова

Методологічні засади формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва

УДК 378.091.12.011.3-051:78].015.31:159.954]:005.342
DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-2.11>

Олена Сергіївна Овчаренко-Пешкова
старший викладач кафедри
інструментально-виконавської
майстерності
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
ORCID: 0009-0002-0722-1327

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної мистецької освіти – обґрунтуванню методологічних засад формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва, спрямованої на набуття художньо-естетичного світогляду, опанування здатностей сприймати мистецтво й усвідомлювати його ціннісний художній вплив, розвиток творчих здібностей і потреби наповнювати власне життя й життя інших красою, добром, естетикою. Метою статті є обґрунтування методологічних засад формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва. Методологія дослідження базується на таких наукових методах, як: теоретичний аналіз – для визначення ідей гуманно-естетичного, культурологічного, творчого, компетентнісного підходів; обґрунтування й узагальнення – для окреслення теоретичних положень зазначених підходів у контексті формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва. За результатами дослідження з'ясовано, що художньо-творча компетентність учнів є однією з найважливіших складових частин їхньої культурної компетентності, на формування якої спрямовані сучасні виклики вітчизняної освіти. Визначено, що методологічну основу формування зазначеного явища становлять теоретичні положення гуманно-естетичного, культурологічного, творчого, компетентнісного підходів. З'ясовано, що у формуванні художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва гуманно-естетичний підхід спрямовує зміст мистецького навчання на гуманно-ціннісне ставлення до дитини та її внутрішнього світу, формування художньо-естетичного світогляду та творчого розвитку учнів; культурологічний підхід – опанування дітьми та юнацтвом цінностей культури, зарубіжної та вітчизняної мистецької, музичної спадщини; творчий підхід – спонукає учнів до розвитку творчої уяви, фантазії, емоційно-чуттєвої сфери; компетентнісний підхід – формування комплексу знань, умінь, здатностей учнів як основи їх художньо-творчої діяльності. Обґрунтовано думку щодо детермінованості та системності визначеного комплексу наукових підходів формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва.

Ключові слова: майбутні вчителі музичного мистецтва, методологічні підходи, художньо-творча компетентність, урок музичного мистецтва, учні закладу загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Розвиток творчої особистості учня закладу загальної середньої освіти, здатного сприймати мистецтво, зокрема музичне мистецтво, усвідомлювати його художньо-естетичний вплив, наповнювати власне життя й життя оточення красою, добром, креативністю – одне з найважливіших питань в умовах сучасних освітніх реформ, які потребують нагального вирішення. Нині на уроках музичного мистецтва повинна бути зосереджена увага на формуванні художньо-творчої компетентностей учнів, спрямованої на ціннісне ставлення школярів до мистецтва, його художнє сприймання та творче відтворення. Тому існує необхідність в обґрунтуванні методологічних засад формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва, які становлять наукову основу методики формування досліджуваного процесу і спрямовані на якісну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва до художньо-творчої діяльності учнів.

Аналіз актуальних досліджень. У першій чверті XXI ст. в наукових розвідках учених сфери мистецької та мистецько-педагогічної освіти активно розглядаються проблеми формування

компетентності учнів основної школи засобами мистецтва, музичного мистецтва, а саме: культурної компетентності (О. Лобова, О. Олексюк, О. Щолокова й інші), естетичної компетентності (С. Мальов, Н. Тодосієнко й інші), художньої компетентності (Г. Сотська, Л. Масол та інші), творчої компетентності (О. Гумінська, О. Павленко, М. Пічкур та інші). Дослідження сучасних науковців (К. Зуб, Л. Масол, І. Молостова, О. Гайдамака й інші) розкривають окремі теоретичні аспекти формування художньо-творчої компетентності учнів закладів загальної середньої освіти засобами музичного мистецтва, однак методологічні основи формування окресленого явища потребують цілеспрямованого вивчення.

Метою статті є обґрунтування методологічних засад формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва.

Методологія дослідження базується на теоретичному аналізі ідей гуманно-естетичного, культурологічного, творчого, компетентнісного підходів; обґрунтуванні й узагальненні теоретичних положень означених підходів у контексті формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва.

Результати та їх обговорення. Визначення методологічних засад формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва передбачає тлумачення сутності базового поняття дослідження «художньо-творча компетентність учня». За результатами теоретичного дослідження, у процесі якого виявлено окремо зміст художньої компетентності і творчої компетентності учнів, з'ясовано, що художньо-творча компетентність учня є динамічним інтегративним особистісним утворенням, якому за визначених умов притаманні розвиток і вдосконалення, і яке базується на художньо-естетичному світогляді, знаннях, уміннях синтезувати дві складові частини: художню – як прояв художнього мислення особистості в діалогічному спілкуванні з мистецтвом, творчу – як прояв специфічних творчих мистецьких здібностей, знань, умінь і здатності їх синтезувати й застосовувати в художньо-творчій мистецькій діяльності.

У формуванні художньо-творчої компетентності учнівської молоді на уроках музичного мистецтва доцільно враховувати ідеї, положення таких методологічних підходів, як: гуманно-естетичний, культурологічний, технологічний. Комплексність застосування запропонованих підходів передбачає створення системи теоретичних положень і принципів формування художньо-творчої компетентності учнів.

Сучасна наукова музично-педагогічна думка зосереджує свою увагу на зростанні значення гуманно-естетичного підходу, який поряд із культурологічним й аксіологічним підходами надає визначальне парадигмальне спрямування вітчизняній музичній освіті. Гуманно-естетичний підхід, на думку Т. Турчин, зумовлений зростанням значення людського чинника в цивілізаційних процесах і визнанням ролі естетичного начала у формуванні школярів (Турчин, 2020, с. 29). Науковий підхід базується на ідеях гуманного ставлення до особистості учня, розвитку його інтелектуальної й емоційної сфер, творчих здібностей. Значний потенціал у такому контексті має мистецтво, у процесі його осягнення формується здатність учнів глибоко сприймати, співпереживати, розуміти сутність художніх смислів творів, у процесі спілкування з ним збагачується духовний і чуттєвий світ дітей, усвідомлюються закони краси.

Отже, реалізація гуманно-естетичного підходу у формуванні художньо-творчої компетентності учнів передбачає спрямування мистецької освіти на гуманно-ціннісне ставлення до дитини та її внутрішній світ, формування художньо-естетичного світогляду та творчого розвитку. Гуманно-естетичний підхід зумовлює збагачення змісту мистецької освіти високохудожніми творами зарубіжної і вітчизняної культури, захоплюючими презентаціями про мистецтво, здатними викли-

кати палкий інтерес, будити фантазію, естетичні почуття та почуття задоволення. Ефективність застосування зазначеного підходу значною мірою залежить від учителя, його спрямованості на позитивність навчання учнів, через донесення загальнолюдських істин добра, любові, естетики світосприйняття, поезії мистецтва.

Застосування ідей гуманно-естетичного підходу у формуванні художньо-творчої компетентності учнів системно пов'язане з теоретичними положеннями культурологічного підходу, оскільки окреслені підходи, застосовані комплексно, дають змогу посилити сприймання учнем художньої сутності мистецького твору, усвідомлення його стильових і жанрових особливостей у контексті культурної епохи, відчуття на собі вплив краси, досконалості, художньої образності.

У наукових працях сучасних учених-педагогів розкрито концептуальні основи культурологічного підходу. Зокрема, І. Зязюн акцентував увагу на специфіці впровадження культурологічного підходу в освітньому процесі, що полягає в активному і творчому опануванні особистістю базових культурних цінностей, народних традицій, культурних форм взаємодії, співробітництва, способів і методів мистецької діяльності, що ґрунтується на колективному й особистісному культурному досвіді, стилі діяльності тощо (Зязюн, 1998, с. 135).

До найважливіших принципів реалізації культурологічного підходу Н. Овчаренко відносить такі: культуровідповідність, що передбачає врахування у змісті навчання світового та національного культурного досвіду; поліхудожність – усвідомлення не тільки специфічних ознак конкретного виду мистецтва, а і спільного в різних видах мистецтва; традиційність та інноваційність – опанування традицій та інновацій музичного мистецтва; гуманітарну діалогічність як форму інтерсуб'єктивного спілкування (зокрема, із творами різних видів мистецтва); інтегративність, що передбачає інтеграцію наукових знань на стику історії, мистецтвознавства, етнології, семіотики, лінгвістики, педагогіки, психології, соціології, синтезуючи й систематизуючи під спільним кутом зору комплексні дані цих наук (Овчаренко, 2016).

Досліджуючи проблему формування вокально-джазової культури підлітків на заняттях з естрадного співу, А. Шевченко зазначає, що «культурологічний підхід передбачає використання виховного та розвивального потенціалу культурної спадщини, її інтеграцію з особистісним досвідом» (Шевченко, 2020, с. 102). Науковець слушно доходить висновку, що впровадження культурологічного підходу передбачає розуміння та зв'язок дитини з культурою як із системою цінностей.

Г. Соколова досліджує формування сценічно-виконавської культури учнів дитячих музичних шкіл у процесі навчання гри на фортепіано та розглядає

культурологічний підхід як «сукупність методологічних прийомів, що забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального та психічного життя на основі системоутворювальних культурологічних понять» (Соколова, 2024, с. 79). Зазначений підхід, на думку вченої, виконує інформаційну, розвивальну, орієнтаційну, мобілізаційну, конструктивну, комунікативну, організаційну та дослідницьку функції в навчанні музичного мистецтва.

У формуванні художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва культурологічний підхід реалізується в опануванні дітьми та юнацтвом цінностей культури, зарубіжної та вітчизняної мистецької, музичної спадщини, усвідомленні себе як людини культурної, із притаманним їй високим рівнем культурної компетентності. Знання про світову художню культуру охоплюють знання про творчість митців різних епох і результат їхньої художньої діяльності – твори мистецтв. Тому існує детермінований зв'язок між культурологічним і творчим підходом у формуванні художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва.

Наукові основи творчого підходу успішно розробляються як у сфері загальної педагогіки (О. Дубасенюк, В. Моляко, С. Сисоєва, В. Сухомлинський та інші), так і в мистецькій, музичній педагогіці (О. Лобова, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька та інші).

Зазначений підхід проявляє себе у використанні нових методів, пошуку нетрадиційних рішень, розробленні власних прийомів і засобів. О. Дубасенюк акцентує увагу на тому, що в основі творчого підходу лежать гнучкість мислення, уміння усвідомлювати набутий досвід, фантазія, інтуїція, уявлення, сприйнятливості до нових ідей (Дубасенюк, 2016, с. 112). Творчий підхід до розвитку особистості учня залежить від умотивованості вчителя та його власної педагогічної творчості, основи якої фундаментально досліджено С. Сисоєвою. Учена доходить логічного висновку, що педагогіка творчості вивчає закони та закономірності формування творчої особистості, розвитку та саморозвитку її творчих можливостей у процесі освіти та навчання; створення психолого-педагогічних умов для прояву творчого потенціалу особистості (Сисоєва, 2006, с. 83). На важливості сформованої мотивації до розвитку власної творчої індивідуальності акцентує увагу й О. Отич, яка вважає, що такий розвиток можливий тільки тоді, коли суб'єкт стане відповідальним і зацікавленим щодо власного саморозвитку і сам захоче розвинути свою творчу індивідуальність (Отич, 2010). Науковці єдині у своїй позиції щодо важливості значення творчості педагога в освітньому процесі. Отже, підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до художньої творчості власної й учнів має здійснюватися з урахуванням наукових основ

формування художньо-творчої компетентності особистості.

На слушну думку О. Олексюк, творчий підхід впливає на розвиток індивідуальності, що є одним із завдань музичної педагогіки (Олексюк, 2006). Подібної позиції дотримуються вітчизняні вчені І. Павленко та Й. Курліщук, які зазначають, що серед предметів естетичного циклу музика найбільше стимулює до творчої діяльності та мотивує створювати нові художні образи, передавати їх у дії, міміці, жестах, рухах, співі, грі (Павленко, Курліщук, 2020, с. 91).

Творчий підхід нині особливо успішно застосовується на уроках музичного мистецтва для розвитку учнівської творчості. О. Лобова наголошує, що шкільні уроки музичного мистецтва мають величезний потенціал для творчого розвитку дитини, передумовами якого є образна природа музики із притаманними їй властивостями безпосереднього впливу на психоемоційний стан людини (Лобова, 2016, с. 111). Отже, завдяки творчості дитина внутрішньо зростає, а урок музики набуває того шарму, який притаманний уроку мистецтва, акцентує науковець.

Однією з важливих функцій музичного мистецтва є формування художнього світогляду особистості, цінність якого в наповнені життя особливими смислами життєдайності, краси, оптимізму, творчості та радості існування. Художнє світобачення притаманне суто творчим людям, спроможним сприймати поезію життя та мистецтва, уявляти, співпереживати, імпровізувати, застосовувати фантазію та створювати щось нове, неповторне, оригінальне. Тому застосування творчого підходу у формуванні художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва надає змогу розвинути найважливішу творчу здібність у дітей – емоційний відгук на мистецтво, музичне мистецтво, тобто здібність до емоційної емпатії, співпереживання у сприйнятті, передачі художнього образу музичного твору.

Розвиток такої здібності потребує цілеспрямованого розвитку мотивації до творчої діяльності, творчої уяви, фантазії, емоційно-чуттєвої сфери учнів. Також педагогічний вплив на формування творчої позиції учнів у мистецтві та житті неможливий без умінь, здатностей, знань про художню творчість, що забезпечується ідеями компетентнісного підходу.

Сучасна вітчизняна середня освіта спрямована на реалізацію компетентнісного підходу, який відображає рівень знань і вмінь учня та його здатність творчо застосовувати їх у практичній діяльності. У Державному стандарті базової середньої освіти акцентується увага на формуванні мистецької компетентності, необхідної для художньо-творчого самовираження; розкриття креативного потенціалу, залучення до культурних процесів в Україні,

а також надаються базові знання та розвиваються вимоги до обов'язкових результатів навчання, зокрема (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020): усвідомлювати загальнолюдські, естетичні та художні цінності, транслятором яких є мистецтво різних регіонів світу; виявляти творчу ініціативу та сприяти її реалізації, зокрема й через утілення у практичній художньо-творчій діяльності; пропонувати неординарні способи виконання творчих завдань, розвивати критичне мислення щодо власної художньо-творчої діяльності; генерувати та впроваджувати нові мистецькі ідеї в різних сферах життєдіяльності тощо.

Компетентність (за О. Дубасенюк) може вважатися концептуальним інтегральним ядром, яке в теоретичному та практичному аспектах уніфікує педагогічні системи, набуває високого рівня узагальнення, що включає потенційне й актуальне (компетентність як готовність до визначеного виду діяльності), психічне й фізичне (компетентність як синтез знань, умінь і навичок, як творча якість особистості), нинішнє та майбутнє (компетентність як мобільність знань і вмінь, їх націленість на динамічну перспективу та неперервну освіту) (Дубасенюк, 2016, с. 108).

Компетентнісний підхід спрямований на опанування вмінь, навичок, які допомагають учням бути успішними, самодостатніми, конкурентоспроможними, як доречно зазначає Г. Соколова. За допомогою цього підходу педагог розвиває природні здібності дитини, вона набуває нових навичок і компетенцій, які має реалізовувати не тільки в музичній, а й у загальноосвітній школі та повсякденному житті (Соколова, 2024, с. 81). Культурна компетентність, що передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти та цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва й інші культурні форми; прагнення до розвитку та вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва.

Отже, компетентнісний підхід дає можливість визначити сутність і структуру художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва, врахувати закономірності її формування, комплекс знань, умінь, здатностей, які забезпечують успішність їхньої художньо-творчої діяльності у процесі осягнення мистецтва та подальшого майбутнього.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Дослідження дало змогу з'ясувати, що художньо-творча компетентність учнів є однією з найважливіших складових частин їхньої культурної компетентності, на яку спрямовані сучасні

виклики вітчизняної освіти. Методологічну основу формування означеного явища становлять теоретичні положення гуманно-естетичного, культурологічного, творчого, компетентнісного підходів, які забезпечують гуманно-ціннісне ставлення до дитини та її внутрішнього світу, формування художньо-естетичного світогляду та творчого розвитку учнів; опанування дітьми та юнацтвом цінностей культури, зарубіжної та вітчизняної мистецької, музичної спадщини; збагачення змісту мистецької освіти навчальним матеріалом, що спонукає школярів до розвитку творчої уяви, фантазії, емоційно-чуттєвої сфери учнів і формування комплексу знань, умінь, здатностей як основи їхньої художньо-творчої діяльності.

Подальші наукові розвідки будуть спрямовано на визначення комплексу педагогічних принципів формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва, відповідно до окреслених методологічних підходів, які лежать в основі методики формування досліджуваного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р., 898. (State standard of basic secondary education, dated September 30, 2020, 898). URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/#google_vignette.
2. Дубасенюк, О. (2016). Методологія та методи наукового дослідження. Житомир: Полісся. (Dubasenyuk, O. (2016). Methodology and methods of scientific research. Zhytomyr: Polissia).
3. Зязюн, І. (1998). Сучасний викладач технічного вузу: особливості педагогічної дії. *Шлях освіти*. 2, 9–13. (Zyazyun, I. (1998). A modern teacher of a technical university: peculiarities of pedagogical activity. The way of education. 2, 9–13).
4. Лобова, О. (2016). Музично-творчий розвиток молодших школярів засобами музично-рухливої діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*, 2 (53), 109–113. (Lobova, O. (2016). Musical and creative development of younger schoolchildren by means of musical and moving activities. Scientific bulletin of V. O. Sukhomlynskyi MNU, 2 (53), 109–113).
5. Овчаренко, Н. (2016). Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності. Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04, Кривий Ріг. (Ovcharenko, N. (2016). Theoretical and methodological principles of professional training of future music teachers for vocal and pedagogical activity. Diss. ... Dr. ped. n.: 13.00.04. Kryvyi Rih.).
6. Олексюк, О. (2006). Музична педагогіка. Київ, 2006. (Oleksyuk, O. (2006). Musical pedagogy. Kyiv, 2006).
7. Павленко, І., Курліщук, І. (2020). Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами мистецтва в сучасній загальноосвітній школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 70 (3), 89–93. (Pavlenko, I.,

Kurlishchuk, I. (2020). Peculiarities of the development of students' creative abilities through the means of art in a modern secondary school. Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools. 70 (3), 89–93).

8. Соколова, Г. (2024). Формування сценічно-виконавської культури учнів дитячих музичних шкіл у процесі навчання гри на фортепіано. Дис. ... докт. філ.: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), Суми. (Sokolova, G. (2024). Formation of stage performance culture of students of children's music schools in the process of learning to play the piano. Diss. ... Ph. D.: 014 Secondary Education (Musical Arts), Sumy).

9. Сисоева, С. (2006). Основи педагогічної творчості. Київ: Міленіум. (Sysoeva, S. (2006). Basics of pedagogical creativity: Textbook. Kyiv: Millennium).

10. Турчин, Т., Примаченко, К. (2020). Навчання мистецтву за гуманно-естетичним підходом. *SWorld Journal*, 6 (4), 29–31. (Turchyn T., Primachenko K. (2020). Teaching art according to a humane-aesthetic approach. *SWorld Journal*, 6 (4), 29–31).

11. Шевченко, А. (2020). Формування вокально-джазової культури підлітків на заняттях з естрадного співу. Дис. ... докт. філ.: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), Суми. (Shevchenko A. (2020). Formation of vocal-jazz culture of teenagers in pop singing classes. Diss. ... Ph. D.: 014 Secondary Education (Musical Arts), Sumy).

12. Отыч, О (2010). Pedagogiczne warunki rozwoju indywidualności twórczej przyszłych pedagogów. Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia / pod redakcją Tadeusza Lewowickiego, Jolanty Wilsz, Iwana Ziaziuna, Nelli Nyczkało. Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa, 383–389.

Methodological principles formation of artistic and creative competence of students in music lessons

Olena Sergiievna Ovcharenko-Peshkova

Senior Lecturer of the Department of Instrumental Performance Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: 0009-0002-0722-1327

The article is about the current problem of modern art education, the substantiation of the methodological foundations of the formation of artistic and creative competence of students in music lessons, aimed at acquiring an artistic and aesthetic worldview, mastering the ability to perceive art and realize its valuable artistic influence, the development of creative abilities and the need to fill one's own life and the life of those surrounded by beauty, goodness, aesthetics. The purpose of the article is to substantiate the methodological foundations of the formation of artistic and creative competence of students in music lessons. The research methodology includes the following methods, such as: theoretical analysis to determine the ideas of human-aesthetic, cultural, creative, competence approaches; justification and generalization for outlining the theoretical provisions of the mentioned approaches in the context of forming the artistic and creative competence of students in music lessons. According to the results of the study, it was found that the artistic and creative competence of students is one of the most important components of their cultural competence, the formation of which is aimed at the modern challenges of national education. It was determined that the methodological basis of the formation of the mentioned phenomenon consists of the theoretical provisions of humane-aesthetic, cultural, creative, competence approaches. It was found that in the formation of artistic and creative competence of students in music lessons, the humane-aesthetic approach directs the content of artistic education to a humane-value attitude towards the child and his inner world, the formation of an artistic-aesthetic outlook and creative development of students; cultural approach – mastering cultural values, foreign and domestic artistic and musical heritage among children and youth; creative approach – encourages students to develop creative imagination, fantasy, emotional and sensory sphere; competence approach – formation of a complex of knowledge, skills, abilities of students as the basis of their artistic and creative activity. The opinion regarding the determinism and systematicity of a certain complex of scientific approaches to the formation of artistic and creative competence of students in music lessons is substantiated.

Key words: future music teachers, methodological approaches, artistic and creative competence, music lesson, students of general secondary education.